

РЕАЛІЗАЦІЯ ІДЕЇ ТРУДОВОГО НАВЧАННЯ В ПРОСВІТНИЦЬКО-ВІХОВНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ ЗЕМСТВ ПОЛТАВСЬКОЇ ГУБЕРНІЇ (ДРУГА ПОЛОВИНА XIX СТ. – ПОЧАТОК XX СТ.)

Сучасний період розбудови незалежної Української держави та переходу до ринкової економіки викликав багато проблем, серед яких проблема трудової підготовки молоді є чи не найвагомішою. Історією доведено, що у вирішенні сучасних проблем велику допомогу може надати досвід попередніх поколінь. Особливо цікавим є досвід організації трудового навчання в освітніх закладах України у другій половині XIX – на початку XX ст., оскільки сучасний етап розвитку освіти нашої держави має багато спільного із зазначеним періодом.

Як відомо, друга половина XIX ст. характеризується широкомасштабним реформуванням усіх галузей суспільного життя, в тому числі й освітньої галузі. Подібна ситуація склалася й у сучасній системі освіти України, оскільки вона не повною мірою відповідає вимогам суспільного розвитку та потребує реформ. Але якщо у другій половині XIX ст. введення нового навчального предмета “трудове навчання” було одним з напрямків реформування школи, то сьогодні відбувається переосмислення місця й ролі його в системі загальної підготовки учнів до життя і праці.

Серед провідних завдань трудової підготовки молоді у всі часи найбільш суттєвими є: формування техніко-технологічних та економічних знань, практичних умінь і навичок, необхідних для залучення учнів до продуктивної праці та оволодіння певною професією; розширення політехнічного світогляду учнів, розвиток їхніх творчих здібностей на основі взаємозв'язку трудового навчання з основами наук.

Проблема трудового навчання підростаючого покоління особливо гостро постала у XIX ст. у зв'язку з розвитком промисловості, транспорту, торгівлі, сільського господарства. У 60-70-ті роки XIX ст. в Англії, Німеччині, Швейцарії, США розпочався широкий рух за проведення реформи школи під гаслом розбудови трудової школи, за введення до навчальних планів початкових класів нового предмета – ручної праці.

Таким чином, зарубіжні педагоги другої половини XIX – початку XX ст., представники різних течій трудової школи – Дж. Дьюї, К. Каас, Г. Кершенштейнер, О. Саломон, У. Цигнеус та ін. – виступали за введення трудового навчання як навчального предмета у загальноосвітні заклади, що, на їхню думку, повинно було полегшити підготовку підростаючого покоління до участі у промисловому і сільськогосподарському виробництві в нових умовах, а також було неодмінною умовою розумового, морального, громадянського виховання підростаючого покоління.

Активність зарубіжних учених щодо втілення ідеї трудового навчання сприяла певною мірою інтенсивним пошукам вітчизняних педагогів. Українські прогресивні педагоги, вчені та громадські діячі (О. Духнович, І. Жук, М. Корф, В. Фармаковський, І. Франко, М. Хитков, П. Христіанович, Т. Шевченко) та російські педагоги (І. Анопов, І. Вишнеградський, П. Каптерев, С. Кривенко, М. Куренков, П. Лесгафт, Є. Соломін, К. Ушинський, К. Цируль) висували багато ідей щодо організації трудового навчання у початкових та середніх загальноосвітніх школах, головним принципом вважали зв'язок трудового навчання із життям трудового селянства, відповідність його потребам. Вони вважали, що загальна освіта повинна бути тісно пов'язана з трудовим навчанням, а одним з головних завдань школи є формування трудових умінь і навичок.

При цьому прогресивні педагоги виявили коло знань, трудових умінь і навичок, якими повинні оволодіти учні:

- уміння садити та вирощувати городні рослини та овочі, доглядати за квітами, знання про лікарські рослини та їхні можливості, уміння різьблення по дереву, стругання дерева, плетіння кошиків, ліплення посуду з глини, уміння виготовляти сільськогосподарські інструменти тощо (О. Духнович);

- знання основ сільського господарства та виробництва (К. Ушинський);
- уміння ліпити з глини різні речі, знати народні ремесла (володіти столярною, слюсарною, лудильною справою) (М. Корф);
- уміння у галузі обробки деревини та металів, знання про історію та роль ручної праці (К. Цируль);
- уміння працювати з деревиною та залізом (І. Жук);
- уміння виготовляти та ремонтувати сільськогосподарське приладдя та речі, необхідні для домашнього господарства (Т. Лубенець).

Одностайності у поглядах на трудове навчання не спостерігалось, але було помітним прагнення зробити реальний внесок у розробку досліджуваної проблеми.

Ідея трудового навчання у досліджуваній період базувалася на висунутих прогресивними педагогами пропозиціях стосовно організації трудового навчання учнів у загальноосвітніх закладах:

- створити ремісничі школи та класи, підготувати вчителів для проведення уроків праці, створити при міських школах майстерні, а при сільських – пришкільні ділянки (К. Ушинський);
- відкрити при початкових школах майстерні для загальнотрудової підготовки учнів, педагогічно-ремісничні майстерні в початкових школах з п'ятирічним терміном навчання (М. Корф);
- надати вчителям знання про існуючий зарубіжний досвід організації ручної праці; готувати вчителів ручної праці (К. Цируль);
- спеціально готувати вчителів до здійснення трудового навчання (М. Хитков);
- навчати учнів ручної праці повинен не ремісник, а вчитель народної школи (І. Вишнеградський);
- знайомити учнів з виробничим оточенням (вивчення сільськогосподарської техніки та екскурсії на промислове виробництво) (Я. Чепіга);
- трудове навчання здійснювати не імітаційним методом, а операційно-предметним, який надавав би більшого простору для творчості (П. Лесгафт);
- при школах повинні бути навчально-виробничі майстерні або «поля для праці» (С. Кривенко).

Важливу роль у реалізації ідеї трудового навчання відіграли земства. Починаючи з 60-70 років XIX ст. в Російській імперії, а з 80-х років XIX ст. в Україні губернські земства вивчали становище й потреби ремісників і кустарів, відкривали навчальні заклади й показові майстерні для підготовки інструкторів і спеціалістів.

Серед регіонів України, найбільш пов'язаних з художньо-ремісничою діяльністю, Полтавщина стояла на першому місці. Питанням забезпечення праці сільського населення, підвищення їхнього економічного благополуччя займалося Полтавське губернське земство. Над цим плідно працював відомий етнограф і статистик Віктор Василенко, товариш Панаса Мирного. У своїй монографії «Кустарні промисли сільських станів Полтавської губернії» він запропонував таку програму реалізації трудового навчання [2, с. 51]:

- відкриття професійних шкіл і технічних училищ;
- улаштування зразкових майстерень;
- поширення ремісничих і технічних знань серед майстрів і кустарів;
- заснування кустарного музею при губернській земській управі;
- видання відповідної літератури.

З 1882 р. в Полтавській губернії з'являються фахові школи: сільськогосподарські (рільничі, садівничі, зоотехнічні), ремісничі (механічні, столярські, керамічні), залізничні, промислово-художні та інші.

Організовувалися заняття по сільському господарству біля початкових училищ, дослідних садів та городів, проводились спеціальні короткотермінові сільськогосподарські курси, улаштовувалися різні виставки по сільському господарству, утворювалися склади сільськогосподарських знарядь. У губернії асигнування в сільськогосподарську освіту складали приблизно половину всіх витрат на професійну освіту.

Якщо в 1897 р. земства утримували 11 шкіл і майстерень, то напередодні Першої світової війни у полтавському краї діяли 6 закладів, підпорядкованих губернському земству (Дігтярівська навчально-зразкова ткацька майстерня, Миргородська художньо-промислова школа імені М. В. Гоголя, Полтавське реальне училище, Опішнянська струнна майстерня, Полтавська і Великобудищанська столярно-різьбярські майстерні); 98 закладів підпорядкованих повітовим земствам (19 ткацьких, 15 рукодільних, 10 кошикарських, 8 сільських ремісничих, 6 кравецьких, 5 столярних, 5 чинбарських, 4 ковальських, по 3 бондарських, фургонно-колісних, столярно-токарних, по 2 килимових, фургонних, ковальсько-слюсарних, слюсарних, теслярських, по одній ковальсько-столярній, столярно-слюсарній, столярно-бондарній, колісній, лимарсько-чоботарській і північній майстерень) [3]. Полтавське губернське земство займало «одне з перших місць серед інших земств Російської імперії щодо піклування про ремісниче навчання» [1].

Важливого значення надавало Полтавське земство участі у виставках різного рангу: повітових, губернських, всеросійських, міжнародних. Роботи учнів і викладачів шкіл, майстерень були широко представлені на таких виставках, починаючи з 1882 року. Як оцінювала громадськість виробу полтавців, найкраще сформулювала Олена Пчілка: «Можна сміливо сказати, що кожна виставка в Україні, в столицях або й за границею збільшувала славу полтавських мистецьких виробів народних» [4, с. 9].

Крім того, найбільше коштів на професійну освіту витрачали Полтавське та Катеринославське земства. Потрібно наголосити на демократичному характері навчання, яке було, здебільшого, безкоштовним. Лише в деяких училищах збиралася платня в розмірі від 5 до 20 карбованців. Викладання загальноосвітніх предметів не перевищувало курс двокласних народних училищ, вивчення ремесла зводилося до практичного засвоєння способів та навиків у процесі виробництва.

Значна частина випускників земських ремісничих навчальних закладів працювала в промисловості.

Таким чином, наприкінці XIX – на початку XX століття цілком визріла ідея впровадження трудового навчання в освітніх закладах. Вона мала міцне соціально-економічне підґрунтя: цього вимагало саме життя, розвиток промислового та сільськогосподарського виробництва, науки й техніки. А численні праці педагогів заклали основу для практичної реалізації ідеї.

Список використаної літератури

1. Ежегодник кустарной промышленности: 1912. – СПб.: Типо-литография “Энергия”, 1912. – Т. 1. – Вып. 1. – С. 224.
2. Наш рідний край (з історії освіти на Полтавщині в дореволюційний період) / [В. Н. Жук, Т. П. Пустовіт, М. А. Фісун, В. М. Ханко] .– Полтава, 1991. – Вип. 12. – 86 с.
3. Отчёт Полтавской губернской управы за 1914 год. – Полтава, 1915. – Вып. 1. – С. 105.
4. Пчілка О. Земська поміч народному українському мистецтву / О. Пчілка // Рідний край. – К., 1914. – Ч. 5. – С. 8–9.
5. Ханко В. Полтавщина: плин мистецтва, діячі / В. Ханко // Кустарно-художній рух в Україні та Полтавське земство: 1870-1910-ті роки. – К.: Видавець О. Ханко, 2007. – С. 38–45.